

NASJONAL POLLINATORSTRATEGI

Forslag til tiltaksplan for sektorer innen statsforvaltningen

Innledning

Bakgrunn

Dette forslaget til tverrsektoriell tiltaksplan er utarbeidet på oppdrag fra Klima- og miljødepartementet til Miljødirektoratet for å følge opp Nasjonal pollinatorstrategi. I strategien fremgår det at Miljødirektoratet skal, gjennom pollinatorforumet, utarbeide en samlet tiltaksplan i løpet av 2019. Utarbeidelsen skal skje i tråd med sektorenes ansvarsområder og prioriteringer.

Dette er videreført i Granavolden-plattformen datert 17. januar 2019, der det står:

(Regjeringen vil:) Følge opp strategien for bier og andre pollinerende insekter med konkrete tiltak.

Strategiens hovedmål er å sikre levedyktige bestander av villbier og andre pollinerende insekter for å opprettholde pollinering i matproduksjon og naturlige økosystem. I dette ligger å legge til rette for et variert landskap med et mangfold av naturtyper som gir pollinatorene gode leveområde med bolplasser og tilgang på mat.

Strategien har en tidsramme på 10 år. Det vil da være aktuelt å evaluere om strategiens overordnede mål er oppnådd. Behovet for oppdatering vil bli vurdert i lys av relevant ny kunnskap.

Dette dokumentet er en samlet tiltaksplan for relevante sektorer innen statsforvaltningen. Avinor, Forsvarsbygg, Jernbanedirektoratet, Kommunal- og moderniseringsdepartementet (med bidrag fra Statsbygg), Landbruksdirektoratet, Miljødirektoratet, Norges vassdrags- og energidirektorat og Statens vegvesen Vegdirektoratet, har utarbeidet forslagene til tiltak. Miljødirektoratet har ledet arbeidet.

For mer om bakgrunnen for tiltaksplanen og situasjonen for pollinerende insekter, vises det til den nasjonale pollinatorstrategien. Den kan leses her: [Nasjonal pollinatorstrategi](#)

Det er utarbeidet en forenklet analyse etter utredningsinstruksen for tiltak Miljødirektoratet har ansvar for. Denne ligger som vedlegg til oversendelsen til Klima- og miljødepartementet.

Struktur på tiltaksplanen

Den nasjonale pollinatorstrategien legger opp til en målrettet og koordinert innsats på tvers av sektorene. Strategien inneholder derfor både tiltak som sektorene skal gjennomføre på egen hånd eller i samarbeid med andre sektorer.

Tiltakene er strukturert etter de tre hovedinnsatsområdene og tiltak nevnt i den nasjonale pollinatorstrategien.

Innsatsområdene er:

1. Økt kunnskap.
Øke kunnskapen om utviklingen innen pollinerende arter og leveområder over tid, hva som kjennetegner gode leveområde, og om trusler og effektive tiltak.
2. Gode leveområder.
Unngå tap, og øke omfanget av sammenhengende, gode leveområde for pollinatorer gjennom hele livssyklusen.
3. Formidling.
Gjøre oppdatert kunnskap om pollinatorer og pollinatorvennlige tiltak tilgjengelig for alle målgrupper.

For omtale av tiltakene nevnt i strategien vises det til den nasjonale pollinatorstrategien.

Rekkefølgen på tiltak (nummer i rekka) følger alfabetisk rekkefølge på ansvarlig sektor, og angir ikke en prioritering av tiltakene. Ut ifra at tap og forringelse av leveområder anses som den viktigste trusselfaktoren mot pollinatorene, er det likevel naturlig at tiltak som reduserer denne trusselen, bør ha høyest prioritet.

Det er gjort et forsøk på å angi grovt tidshorisont for når tiltakene bør kunne gjennomføres. Disse er angitt som kort sikt (1-2 år), middels (3-4 år) og lang sikt (5-10 år). I tillegg er det flere tiltak som vil være løpende og i mindre grad tidsavgrenset, som f. eks. tildeling av tilskudd, og disse er angitt som løpende.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Kostnader knyttet til de enkelte tiltakene i tiltaksplanen er vanskelig å kvantifisere, men ettersom det slås fast i pollinatorstrategien at tiltaksplanen skal gjennomføres innenfor eksisterende budsjetttrammer og at det er ikke forventet økte administrative kostnader, vil gjennomføringen av tiltaksplanen ha små økonomiske og administrative konsekvenser.

Risikovurdering av tiltak og måloppnåelse

Det presiseres at denne tiltaksplanen bare omhandler relevante sektorer innen statsforvaltningen.

Pollinatorstrategien viser til at miljøforvaltningen har en sektorovergripende rolle som ansvarlig myndighet for naturmangfoldloven. For den enkelte sektor innebærer sektoransvaret ifølge strategien blant annet et "sjølvstendig ansvar for å ta omsyn til miljø i verksemda, og vurdering av konsekvensane av inngrep og aktiviteter".

Sektorsamarbeid

Det er ikke satt ned en direktoratsgruppe med eget mandat for arbeidet med tiltaksplanen. Kombinasjonen av en strategi med relativt runde formuleringer om hva sektorene skal bidra med for å unngå tap og øke omfanget av gode leveområder for pollinatorer, og et sektorsamarbeid uten et klart mandat, bidrar til at det er usikkert om oppfølgingen av pollinatorstrategien blir tilstrekkelig til å sikre pollinatorenes levevilkår i et langsiktig perspektiv.

Økonomi og sektorenes mulighet til å prioritere ressursbruk

Dagens negative trend for pollinerende insekter i Norge vil trolig fortsette dersom det ikke iverksettes nye tiltak eller om iverksatte tiltak ikke oppskaleres. I tråd med pollinatorstrategien skal tiltakene skje innenfor gjeldende budsjetttrammer, og det er ikke forventet økte administrative kostnader.

Mye kan oppnås innenfor eksisterende budsjetttrammer gjennom omprioriteringer, justering av allerede igangværende aktivitet, bruk av styringssignaler, informasjon og bedret koordinering og samarbeid. Tiltaksplanen har flere tiltak som er i tråd med dette.

Tiltakene i denne planen vil kunne medføre behov for å avsette større ressurser til arbeidet for å ta vare på pollinatorene hos de ulike myndighetene, men omprioritering av ressurser til tilstrekkelig innsats for pollinatorer er imidlertid ikke selvsagt i avveiningen mellom oppfølging av pollinatorstrategien og andre pålagte oppgaver og samfunnsoppdrag sektorene og miljøforvaltningen har. Det er ikke avklart i hvilken grad oppfølging av pollinatorstrategien bør vektlegges i forhold til andre oppdrag, annet enn at planen skal være i tråd med sektorenes ansvarsområder og

prioriteringer. I arbeidet med tiltaksplanen har det vært en utfordring å være tydelig mht. framdrift og omfang for det enkelte tiltaket når finansieringen er usikker. Dette har bidratt til at tiltaksplanen etter Miljødirektoratets vurdering, framstår som lite konkret, ambisiøs og forpliktende.

Det er flere tiltak i planen som gjelder ulike tilskuddsordninger hos landbruks- og miljøforvaltningen. Bruk av tilskudd er en målrettet måte å få til økt innsats på, særlig i privat sektor. Men også kommuner og sektorer søker om tilskudd til tiltak når den interne økonomien setter begrensninger på muligheten for å få gjennomført tiltakene.

Miljødirektoratet mener derfor økonomiske begrensninger og usikkerheten mht. å gi tilstrekkelig prioritet til tiltak for pollinatorer, utgjør økt risiko for at målsettingen for pollinatorstrategien ikke nås.

Arealdisponering og ivaretagelse av viktig areal for pollinatorer

Tap og forringelse av leveområder regnes som den viktigste trusselen mot pollinatorene. Dette er utfordringer som krever forsterket innsats og innebærer krevende avveininger og prioriteringer mellom ulike samfunnshensyn.

Tiltaksplanen har flere tiltak som går på *skjøtsel* av leveområder for å unngå kvalitetsforringelse. Dette vil være viktige bidrag for å unngå ytterligere forverring. Miljødirektoratet har ansvar for tre tiltak som konkret går på *sikring* av areal, f. eks. områdevern gjennom supplerende vern. Dette vil kunne bidra til at noe areal som er viktige for pollinatorer også i pressområdene, kan sikres. Omfang av sikringen og hvor treffsikre disse sikra områdene blir mht. pollinatorer, er imidlertid ennå høyst usikkert. Sektorenes, og særlig kommunenes, arealdisponering blir uansett det som blir viktigst. Med tanke på at tiltaksplanen i så liten grad inneholder tiltak fra sektorene om å redusere omdisponering av leveområder og/eller sikre leveområder, er Miljødirektoratet særlig bekymret for at tiltaksplanen ikke svarer tilstrekkelig på denne alvorlige trusselen.

Bruk av plantevernmidler

Flere studier peker på bruk av plantevernmidler som en annen viktig trussel mot pollinatorer, og tiltaksplanen har flere tiltak som gjelder dette. Tiltakene legger opp til å redusere bruken av kjemiske plantevernmidler i tråd med regelverk og Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler. Denne handlingsplanen har varighet fra 2016 til 2020. Mht. pollinatorene er det viktig at regelverk og revidert handlingsplan tar hensyn til ny kunnskap. Her er det også verdt å bemerke at samvirke mellom flere påvirkningsfaktorer og kumulativ effekt av plantevernmidler og miljøgifter på pollinatorene, kan gjøre måloppnåelsen ekstra utfordrende.

Organisering i samferdselssektoren

Vegsektoren ble omorganisert 1. januar 2020. Statens vegvesen (SVV) har bidratt med tiltak i denne planen for vegsektoren, men omorganiseringen betyr at SSV er vegeier for færre veger enn før. Ansvar for fylkesvegene er overtatt av fylkeskommunen. Nye Veier AS er, som før, vegeier for noen av de større vegene. SVV administrerer de riksvegene som Nye veier AS ikke har i sin portefølje.

Omorganiseringen og utarbeidelsen av tiltaksplanen for pollinatorer har overlappet i tid, og dette har hatt betydning for vegsektorens bidrag til tiltaksplanen. Tiltakene knyttet til veger som SVV ikke har ansvar for eller myndighet over, er følgelig ikke med i tiltaksplanen utover de mer overordnede tiltakene Kommunal- og moderniseringsdepartementet har ansvar for. Tiltak relevante for SVV, men som det ikke har vært tid til å få forankret internt i SVV, er heller ikke med i planen.

Omorganiseringen av jernbanesektoren i 2017 har betydning for fordelingen av ansvar for og myndighet over areal innen denne sektoren. Bane NOR SF er et statsforetak direkte underlagt

Samferdselsdepartementet. Det er Bane NOR som har ansvaret for statlig jernbaneinfrastruktur og jernbaneeiendommer, mens Jernbanedirektoratet styrer og koordinerer sektoren.

Tiltaksplanen har ikke med tiltak for arealene til Nye Veier AS og Bane NOR SF. Miljødirektoratet antar at organisasjonsstrukturen i vegsektoren og jernbanesektoren kan ha bidratt til dette.

Rapportering og oppfølging av tiltaksplanen

I samarbeid med de øvrige sektorene, vil Miljødirektoratet årlig rapportere til Klima- og miljødepartementet aktiviteten som har vært for å følge opp tiltaksplanen. Pollinatorforum orienteres om innholdet i rapporten.

Miljødirektoratet vil peke på at fordi tiltaksplanen har flere tiltak som er lite konkrete mht. omfang og framdrift, kan det bli vanskeligere å måle og evaluere oppfølgingen av planen.

1. Tiltak for å gjennomføre innsatsområdet økt kunnskap.

Jf. pollinatorstrategien:

- Sektorane skal, der dei er involverte, arbeide for å styrke overvaking av pollinerende arter og areal som er viktige for pollinerende insekt gjennom relevante program og system som til dømes Artsprosjektet, naturtypekartlegging, Natur i Noreg, Naturbase, Økologisk grunnkart, Kilden og 3Q1.
- Miljøforvaltninga skal arbeide for å vidareføre og vidareutvikle Nasjonalt overvåkingsprogram for dagsommarfuglar og humler.

1.1. Kartlegge pollinerende arter

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
1. Kartlegge og kartfeste registreringer av pollinerende insekter på Forsvarets arealer	Lang	Pågår	Forsvarsbygg
2. Sørge for at pollinerende insekter inngår som en del av oppdrag til Artsdatabanken (Artsprosjektet) og nye relevante prosjekter Miljødirektoratet bestiller fra fagmiljøer	Kort		Miljødirektoratet
3. Bidra til folkeforskning – innhenting av kunnskap vha. engasjerte borgere	Lang	Tilskuddsordningen for pollinerende insekter vil kunne bidra til økt aktivitet som bedrer kunnskapsgrunnlaget. Artsfunn skal lagres i nasjonale databaser.	Miljødirektoratet

1.2. Kartlegge areal viktig for pollinerende insekter

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
4. Vurdere behov for nye kartlegginger. Neste gjennomgang gjøres i 2020.	Lang	Avinor har gjennomført naturtypekartlegging på lufthavnene, og har dermed en viss oversikt over viktige areal. Det er kun i noen områder gjort egne undersøkelser for insekter	Avinor
5. Kartfeste og deretter NiN-kartlegge spesielt artsrike og blomsterrike arealer på Forsvarets eiendom	Lang	Starter 2020.	Forsvarsbygg
6. Styrke kartlegging av areal og naturtyper som er viktige for pollinerende arter	Kort	Gjennomgå Miljødirektoratets kartleggingsinstruks og DN-håndbok 13, og identifisere viktige leveområder for pollinatorer som ikke prioriteres for kartlegging p.t. f. eks. naturtyper, kantsoner, kraftgater og skrotemark. Klargjøre hva som fanges opp av 3Q og evt. annen kartlegging i samarbeid med landbruk og andre sektorer. Det utvikles en kartleggingsmetodikk for slike arealer.	Miljødirektoratet
7. Øke kunnskapen om hvilke areal man bør gjøre tiltak på for å ivareta pollinatorer mest mulig effektivt	Lang	Det bør være godt samarbeid med andre sektorer som gjør tilsvarende kunnskapsinnhenting.	Miljødirektoratet. Også samarbeid med andre sektorer
8. Tilrettelegge for kartlegging av viktige arealer for pollinerende insekter i Utvalgte kulturlandskap i jordbruket	Kort	Pågår i enkelte områder allerede, og vil bli ytterligere aktualisert knyttet til punkt 6.	Miljødirektoratet
9. Kartlegge biologisk mangfold på Statsbyggs eiendommer	Lang	I overkant av 100 eiendommer er kartlagt, og Statsbygg fortsetter med kartlegging i 2020. Det kartlegges rødlistede og fremmede arter, viktige naturtyper samt nøkkelbiotoper og elementer viktig for biologisk mangfold lokalt. Registeringer av nasjonal verdi lagres i nasjonale databaser	Statsbygg
10. Fram til og med 2019 er det kartlagt blomsterrike vegkanter langs fylkes- og riksveger i regi av Statens vegvesen. Fra 2020 kartlegges riksveger i Statens vegvesens portefølje	Lang	Som en del av grunnlaget for driftskontraktene, er vegkanter med relativt høyt botanisk arts mangfold kartlagt i alle landets fylker bortsett fra Nordland, Troms og Finnmark.	Statens vegvesen

1.3. Overvåke pollinerende arter

Tiltak	Tidshorison	Kommentar	Ansvarlig
11. Forsvarsbygg overvåker årlig en rekke arter og naturtyper, og etterstreber å inkludere etterundersøkelser av pollinerende insekter når ressurser og personell gjør det mulig	Lang	Ikke påbegynt pr. mars 2020	Forsvarsbygg
12. NIBIO skal vurdere overvåking av insekter under 3Q-programmet	Kort	NIBIO vil, i samarbeide med andre fagmiljøer, vurdere forekomst av et utvalg pollinatorarter i forhold til arealtype samt landskapets innhold, variasjon og struktur. Resultatene vil brukes til å vurdere en mulig tilnærming til overvåking av insekter under 3Q-programmet	Landbruks- og matdepartementet
13. I Klima- og miljøprogrammet (under Landbruksdirektoratet) er det gitt føringer om prioritering av pollinatorprosjekter i 2019	Kort	Tildeling 2019:1. Pilotprosjekt på kantsoner og grønne korridorer i jordbrukslandskap i Buskerud, La Humla Suse, kr 650 000,-, 2. Hvor i kulturlandskapet bør man gjøre tiltak for mest mulig effektivt å ivareta pollinatorer? NINA, kr 1 867 000,-, 3. Tilstand og endring i jordbruks-landskapets «mellomrom» - betydning for naturmangfold og pollinatorer, NIBIO, kr 2 400 000,-, 4. Gode leveområder for pollinatorer i kulturlandskapet, NIBIO, kr 1 000 000,-, 5. Seminar om skjøtsel av kulturmark i seterregionene, Norsk kulturlandskapsforbund, kr 110 000,-	Landbruksdirektoratet
14. Fremskaffe arealrepresentativ overvåking for pollinatorer gjennom Nasjonal overvåking av insekter	Lang	Oppstart i 2020	Miljødirektoratet
15. Bidra til folkeforskning – innhenting av kunnskap vha engasjerte borgere	Lang	F.eks. samarbeid med La Humla suse som utvikler arts-app for å artsbestemme humler og som kan brukes til å overvåke av humler i Norge. Artsfunn lagres i nasjonale databaser.	Miljødirektoratet
16. Utvide pågående program for overvåking av humler og dagsommerfugler i Naturindeks til å omfatte flere regioner	Lang	Overvåkingsprogrammet omfatter i dag tre regioner: Trøndelag, Østfold og Vestfold samt Vest-Agder og Rogaland	Miljødirektoratet
17. Starte og drive overvåking av insekter knyttet til hule eiker	Lang	Pilot i 2020. Flere rødlistede billearter i hule eiker bidrar til pollinering. Mange av artene er på retur i Europa.	Miljødirektoratet

1.4. Overvåke areal viktig for pollinatorer

Tiltak	Tidshorison	Kommentar	Ansvarlig
18. I samarbeid med relevante sektorer vurdere behov for overvåking av areal og naturtyper som er viktige for pollinatorer	Kort		Miljødirektoratet m fl sektorer
19. Styrke overvåking av areal og naturtyper som er viktige for pollinatorer, særlig i naturtypene slåttemark, åpen grunnlendt kalkmark, kystlynghei, sanddynemark, strandeng og naturbeitemark	Lang	Overvåking av åpen grunnlendt kalkmark, slåttemark og naturbeitemark (seminaturlig eng) er planlagt å starte i 2020	Miljødirektoratet. Også samarbeid med sektorer
20. Tilrettelegge for overvåking av viktige arealer for pollinerende insekter i Utvalgte kulturlandskap i jordbruket	Kort	Ikke påbegynt pr 2020, men bør ses i sammenheng med punkt 17.	Miljødirektoratet

Fra pollinatorstrategien:

- Miljøforvaltninga og relevante sektorar skal gje styringssignal om kunnskapsbehov til eigne kunnskapsinstitusjonar og etatar. Forskningsrådet legg opp til å følgje opp strategien innanfor relevante program.

1.5. Styringssignaler til kunnskapsinstitusjoner

Tiltak	Tidshorison	Kommentar	Ansvarlig
21. Gi styringssignaler i tildelingsbrev til NIBIO	Løpende	NIBIO har en plan for å styrke kompetansen og koordinere aktivitetene knyttet til pollinering. Det pågår flere relevante forskningsprosjekter (med ekstern finansiering) og formidlingsaktiviteter i regi av instituttet. NIBIO leder samarbeidsprosjektet BEEDIVERSE - Blomster og bier - Løsninger og verktøy for å ivareta biologisk mangfold i en integrert og bærekraftig byplanlegging. NIBIO utvikler presisjonslandbruk som bl.a. gir redusert bruk av plantevernmidler og gjødsel	Landbruks- og matdepartementet
22. Dialog med NINA om NINAs strategi for kunnskapsoppbygging på pollinering	Løpende	Startet i 2019.	Miljødirektoratet

Fra pollinatorstrategien:

- Landbrukssektoren skal auke kunnskapen om praktiske løysingar og tiltak jordbruket kan nytte for å sikre gode leveområde for pollinatorar.

1.6. Øke kunnskapen i landbrukssektoren.

Tiltak	Tidshorison	Kommentar	Ansvarlig
23. Kunnskap om bruk av plantevernmidler	Kort	Det er gitt føringer om prioritering av pollinatorprosjekter i 2019. Følges opp av Landbruksdirektoratet	Landbruksdirektoratet
24. Forskningsmidler over jordbruksavtalen (JA) er en mulig kilde til prosjektmidler	Lang	Årlig tildeling besluttet av et eget styre. Landbruksdirektoratet har sekretariatsfunksjonen. Frem mot neste års jordbruksoppgjør vurderes behovet for å legge inn prioritering av økt kunnskap om pollinering i tilbudsteksten på forskning	Landbruksdirektoratet

Fra pollinatorstrategien:

- Samferdslesektoren skal fortsatt utvikle kunnskap om rett skjøtsel og auke kunnskapen om pollinerande insekt og viktige leveområde langs samferdselsårer.

Ingen tiltak pr. 20.03.2020.

Tiltak under 1.8 jf. pollinatorstrategien:

- Kommunane bør auke kunnskapen om korleis dei kan forbetre tilhøva for pollinatorar i grønstrukturen.

1.7. Øke kunnskapen i kommunene

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
25. Fremme betydningen av å bevare naturmangfold generelt og levevilkår for pollinatorer spesielt i oppfølging av planprosesser i virksomhets- og økonomiinstruksen i tilknytting til de årlige tildelingsbrevene til fylkesmennene.	Kort	Gitt som innspill til tildelingsbrevet for 2020	Kommunal- og moderniseringsdepartementet
26. Sikre at det innarbeides informasjon om hvordan planlegging og drift av arealer legger til rette for gode leveområder for pollinatorer ved revisjon og utvikling av veiledere til bruk i planlegging i kommuner og fylkeskommuner	Løpende		Kommunal- og moderniseringsdepartementet
27. Vurdere om det skal tas inn en henvisning til pollinerende insekter i KU-forskriftens § 21 om økosystemtjenester.	Kort	Ikke startet pr. mars 2020	Kommunal- og moderniseringsdepartementet

1.8. Øke kunnskapen i energisektoren

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
28. Forslag om nytt FoU-prosjekt om økt biodiversitet i kraftledningsgater	Middels	NVE ønsker å undersøke virkningene av endret skjøtsel i kraftledningsgater med tanke på å øke biodiversiteten. NVE ønsker å gå i dialog med Statnett og evt. andre nettselskaper med sikte på å undersøke muligheten for å sette i gang et FoU-prosjekt på dette i Norge. NVE vil initiere til møter med Statnett og andre nettselskaper høsten 2019/våren 2020, med tanke på et potensielt FoU-prosjekt med tidligste oppstart våren 2021.	Norges vassdrags- og energidirektorat

Fra pollinatorstrategien:

- Forvaltninga skal syte for evaluering av effektar av tiltak og tilskotsordningar.

1.9. Evaluering av tilskudd

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
29. Igangsette prosjekt for evaluering av effektene av tiltak gjennom tilskuddsordninger	Kort	Prosjektet "Effekter av tiltak for trua natur" ble startet i 2019.	Miljødirektoratet

1.10. Vedlikehold av datasettet "verdifulle kulturlandskap"

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
30. Vurdere metode for vedlikehold av datasettet "verdifulle kulturlandskap" med vekt på oppdatering av tilstandsdata på biomangfold, og dermed verdien for pollinerende insekter	Kort	700 lokaliteter registrert på 90-tallet, og lagt i Naturbase.	Miljødirektoratet

1.11. Øke kunnskapen om forholdet mellom tambier og ville bier

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
31. Vitenskapskomiteen for mattrygghet gis oppdrag om kunnskapsstatus og vurdering av risiko for negativ påvirkning på villbier og andre pollinatorer som følge av ulike påvirkninger fra honningproduksjon med tambier	Kort	Fokus bør være på potensiell konkurranse og risiko for overføring av parasitter og sykdommer mellom villbier og tambier	Miljødirektoratet

1.12. Øke kunnskapen om forholdet mellom elektromagnetisk stråling og pollinerende insekter

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
32. Innhente kunnskapsstatus og vurdering av risiko for negativ påvirkning på pollinatorer av elektromagnetisk stråling som følge av tele- og datakommunikasjon.	Middels		Miljødirektoratet

2. Tiltak for å gjennomføre innsatsområdet gode leveområder.

Jf pollinatorstrategien:

- Miljø- og landbrukssektoren skal framleis leggje til rette for ivaretaking og rett skjøtsel av gode leveområde for pollinatorar.
- Landbrukssektoren skal framleis stimulere til pollinatorvenlege driftsformer.

2.1. Skjøtsel av gode leveområder

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
33. Pollinatorstrategien er forankret i Nasjonalt miljøprogram for Landbruket (2019-2022)	Kort	Gjennomført 2019	Landbruksdirektoratet
34. Pollinatortiltak inngår i ny nasjonal instruks for Fylkesmannens tildeling av midler over Regionale miljøprogram	Løpende	Gjennomført 2019. Slått av slåttemyr og slåttemark, Beiting av kystlynghei, Brenning av kystlynghei, skjøtsel av biologisk verdifulle arealer, skjøtsel av trua naturtyper, soner for pollinerende insekter	Landbruksdirektoratet
35. Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) (LUF)	Løpende	Løpende. Rydding av beiter og kantsoner, fjerning av fremmede arter mm	Landbruksdirektoratet
36. Miljøtiltak i skogbruket	Løpende	Løpende. F. eks. er omfanget av sprøyting med glyfosat er redusert de siste åra, fra 26 000 dekar i 1995 til om lag 2600 dekar i 2018	Landbruksdirektoratet
37. Utvalgte kulturlandskap	Løpende	Løpende. Samarbeid miljøsektor, omfatter 45 områder pr. mars 2020	Landbruksdirektoratet
38. Gjennomføre mer skjøtsel i trua naturtyper som bedrer forholdene for pollinatorer	Lang	Gjelder særlig i naturtypene slåttemark, åpen grunnlendt kalkmark, kystlynghei, sanddynemark, strandeng og naturbeitemark	Miljødirektoratet
39. Ta vare på artsrike kantsoner	Løpende	Relevant for tilskuddsordning pollinerende insekter. Sektorene bør følge opp på egne arealer.	Miljødirektoratet
40. Innarbeide hensyn til pollinatorer i skjøtelsesplaner for verneområder	Kort	Jf revidert strategi for bruk av tiltaksmidler i verneområder	Miljødirektoratet
41. Gjennomføre pollinatortiltak i statlig sikra friluftsområder	Lang	Første steg vil være å starte med et utvalg pilotområder. Forutsetter samarbeid med aktuell kommune og fylkesmann/fylkeskommune.	Miljødirektoratet
42. Oppdatere mal- og veiledningsmateriell for kystlynghei, samt utarbeide samme materiell for øvrig kulturmark	Kort	1.prioritet for øvrig kulturmark bør være naturbeitemark og hagemark	Miljødirektoratet
43. Vurdere behov for skjøtsel av støtteareal i tilknytning til de trua naturtypene for å unngå genetisk isolasjon	Middels	Aktivitet bør knyttes særlig opp til trua natur som er under langsiktig oppfølging fra forvaltningen (handlingsplaner, overvåking m.m.)	Miljødirektoratet
44. Vurdere om de fylkesvise skjøtelsesgruppene opprettet for handlingsplan slåttemark kan brukes for regional oppfølging av pollinatorstrategien	Kort	Skjøtelsesgruppene består av fylkesmannen, regionale fagmiljø, ideelle organisasjoner og grunneierrepresentanter	Miljødirektoratet

2.2. Tiltak for å ivareta pollinatorer gjennom tilskudd.

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
45. Areal- og kulturlandskapstilskudd	Løpende		Landbruksdirektoratet
46. Beitetilskudd	Løpende		Landbruksdirektoratet
47. Tilskudd til økologisk landbruk	Løpende		Landbruksdirektoratet
48. Videreføre og helst styrke tilskudd til tiltak for ville pollinerende insekter	Løpende	Samlet tildeling i 2019 var på 3 mill. kr. Den største andelen av både søknader og tildelte midler gjelder tiltak ute i felten for å bedre leveområder. I tillegg ble det bl.a. gitt tilskudd på kr. 600 000 til et omfattende prosjekt rettet mot skoler (Humlebuzz)	Miljødirektoratet
49. Videreføre tilskudd til trua arter og naturtyper	Løpende	Berører også pollinerende insekter.	Miljødirektoratet
50. Innenfor tilskuddsordning for prioriterte kulturlandskap bidra til å øke skjøtselstiltakene som har positiv virkning pollinatorer	Løpende	Gjelder i kulturlandskap som er registrerte i Naturbase (Verdifulle kulturlandskap)	Miljødirektoratet

2.3. Sikring av areal og beskyttelse av arter (gjennom naturmangfoldloven)

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
51. Områdevern gjennom frivillig skogvern	Lang	Pollinatorer er ikke et vernekriterium, men vernet vil likevel kunne bidra til å sikre slike arealer	Miljødirektoratet
52. Områdevern gjennom supplerende vern	Lang	Pollinatorer er ikke et vernekriterium, men vernet vil likevel kunne bidra til å sikre slike arealer	Miljødirektoratet
53. Arbeide for å ta vare på naturtyper som er viktige for pollinatorer gjennom samarbeidet med andre sektormyndigheter	Lang	Jf. prosjekt "trua natur". En direktoratsgruppe arbeider for å løse oppdraget fra Klima- og miljødepartementet om å vurdere tiltak for å ta vare på 90 trua ansvarsarter og 33 naturtyper, de fleste trua.	Miljødirektoratet. I samarbeid med flere sektorer.
54. Arbeide for å ta vare på pollinatorer ved virkemiddelet prioritert art gjennom samarbeidet med andre sektormyndigheter	Lang	Jf. prosjekt "trua natur" (se tiltaket over)	Miljødirektoratet. I samarbeid med flere sektorer.

Jf pollinatorstrategien:

- Miljøforvaltninga skal lage handlingsplanar for trua artar der det er det mest hensiktsmessige virkemidlet, og vurdere andre tiltak for å sikre gode leveområde og beskytte pollinatorar, som skjøtelsplanar og pilotprosjekt på tvers av sektorane.

2.4. Lage handlingsplaner for trua arter, og vurdere andre tiltak

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
55. Lage og følge opp handlingsplaner for trua arter der dette er det mest hensiktsmessige virkemiddelet	Lang	Slike handlingsplaner vil kunne gjelde både trua pollinatorer og viktige næringsplanter for disse. Det må først lages en bruttoliste over arter det er aktuelt å lage handlingsplaner for.	Miljødirektoratet
56. Vurdere om forurensningsloven bør brukes for å regulere lysforurensning pga. den negative påvirkningen fra lys på pollinatorer	Middels	Forurensningslovens systematikk gjør at konsekvensene ved å gjøre lys til forurensning i sin alminnelighet vil ha veldig vidtrekkende konsekvenser, slik at bruk av denne loven mht. lys må vurderes grundig.	Miljødirektoratet

Jf pollinatorstrategien:

- Miljødirektoratet og Landbruksdirektoratet skal greie ut kva for tiltak forvaltninga kan gjere for å leggje til rette for produksjon av og tilgang til pollinatorvenlege blomsterfrø.

2.5. Produksjon av og tilgang til pollinatorvenlige blomsterfrø.

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
57. NIBIO Landvik produserer blomsterfrø for sørøstlandet. Målet er å produsere frøblandinger av lokale villblomster for hele landet (inndelt i 7 soner) innen 5 år	Middels/lang	NIBIO Landvik tilbyr stedegne blomsterengblandinger tilpasset Sør- og Østlandet i 2019	Landbruks- og matdepartementet

Jf pollinatorstrategien:

- Samferdslesektoren vil ta omsyn til pollinatorar i drift og skjøtsel av kantsonar langs transportlinjer, innafor rammene av sektorens andre samfunnsomsyn.

2.6. Drift og skjøtsel av kantsoner langs transportlinjer.

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
58. Gjennomgå eksisterende kartlegginger og se etter områder som kan være viktige for ville pollinatorer. Tilpasset skjøtsel vil vurderes der dette ikke går på bekostning av sikker og effektiv lufthavndrift.	Lang	Pågår. Mange lufthavner har gode leveområder for pollinatorer og mange steder er det en skjøtsel som favoriserer gode leveområder for ville pollinatorer. Flere lufthavner har allerede tilpasset skjøtsel ytterligere og iverksatt tiltak for å forbedre eller ivareta disse områdene	Avinor
59. Klipp av kantvegetasjon langs eksisterende veg	Løpende	Vegkantene klippes jevnlig, noe som gir blomstrende vegkanter. Dette klipperegimet kan videreutvikles, men er betydelig bedre for naturmangfoldet enn kun en sen klipp som ofte blir anbefalt. Pr 2019 har vi følgende regime: 1) Kraftigvoksende vegetasjon (inkludert noen fremmede arter) klippes to ganger i sesongen, 2) Lavtvoksende vegetasjon klippes en gang i sesongen, 3) Noen utvalgte strekninger, basert på botaniske kartlegging har egne skjøtelsplaner	Statens vegvesen

Jf pollinatorstrategien:

- Forsvaret og energi-, helse- og utdanningssektorane skal leggje vekt på omsynet til pollinatorar i forvaltning av areal.

2.7. Forvaltning av areal i Forsvaret og energi-, helse- og utdanningssektorene

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
60. Det er ønskelig å inkludere informasjonen om insekter i Artsobservasjoner i skjøtsel av Forsvarets arealer	Lang	Ikke påbegynt pr. mars 2020	Forsvarsbygg
61. Ved valg av planter til Forsvarets grøntanlegg skal planters verdi for pollinatorer inkluderes	Middels	Ikke påbegynt, i påvente av retningslinjer for bruk av norske frøblandinger	Forsvarsbygg
62. Tilpasse slåtteregimet på festningsvoller og andre aktuelle arealer på enkelte festningsverk slik at blomsterrike arealer fremelskes	Middels	Delvis igangsatt, endring pågår og innarbeides i kommende driftsregimer	Forsvarsbygg
63. Gjennomføre slått og krattrydding på enkelte utvalgte arealer for mulig tilbakeføring til slåtte- eller beitemark	Lang	Pågår	Forsvarsbygg
64. La flere arealer få gjennomføre blomstring før de slås	Lang	Pågår	Forsvarsbygg
65. Følge samferdselssektorens anbefaling av beste praksis for slått av veikanter på Forsvarsbyggs arealer	Kort	Påbegynt	Forsvarsbygg
66. Opprettholde en variert natur på Forsvarsbyggs øvingsarealer gjennom variert drift	Løpende	Påbegynt, og forbedres	Forsvarsbygg
67. Inkludere konstruksjon av insektshoteller i byggeprosjekter	Kort	2020/2021	Forsvarsbygg
68. Forbedre implementering av pollinatorhensyn i Forsvarets driftskontrakter	Middels		Forsvarsbygg
69. Øke biodiversitet i kraftledningsgater, jf. prosjekt i tiltak 28	Lang	Starte dialog høsten 2019/våren 2020	Norges vassdrags- og energidirektorat
70. Tiltak for økt biodiversitet gjennom endret skjøtsel for arealer rundt kraftverk	Middels	Kraftverk i Norge har i dag endel areal som normalt skjøttes som plen. Gjennom endret skjøtelsesplan for disse kan det legges til rette for blomstring av flere planter. Enkelte steder kan det også være aktuelt å omarbeide arealene til blomstereng. NVE vil undersøke om det er vilje og interesse hos de ulike grunneierne til å gjennomføre slike tiltak. NVE vil også vurder muligheten til å lage en veileder for kraftselskapene om endret skjøtsel for å ivareta økt biodiversitet, evt. vise til veiledning fra Miljødirektoratet jf. tiltak 90.	Norges vassdrags- og energidirektorat

Jf pollinatorstrategien:

- Utbygger av veg, jernbane, kraftgater, bygg og anlegg, og annan infrastruktur bør nytte naturleg revegetering frå stadlege toppmassar der det høver, eller så til med pollinatorvenlege frøblandingar når dette er kommersielt tilgjengeleg.

2.8. Revegetering

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
71. Benytte naturlig revegetering fra stedlige toppmasser der dette er mulig, der massene ikke inneholder fremmede skadelige arter eller metoden fører til økte støvplager. Frøblandinger som er gunstige for ville pollinerende arter vurderes der dette er tilgjengelig	Lang	Naturlig revegetering er allerede brukt i flere prosjekter og vil videreføres.	Avinor
72. Benytte revegeteringsmetoden <i>Naturlig revegetering fra stedlige toppmasser</i> i naturområder der toppmassene ikke inneholder fremmede og andre uønskede arter	Lang	Pågår. Gjelder veger som SVV har ansvar for. Resultatet er at vegetasjonen blir en naturlig kantsone til de naturtypene vegen går igjennom. Arealet nærmest vegen blir deretter regelmessig slått. Dette gir gode leveområder for insekter, både mat og reirplasser	Statens vegvesen

Jf pollinatorstrategien:

- Kommunane bør ta omsyn til pollinatorvenleg utvikling og forvaltning av kommunal grønstruktur.
- Kommunane bør ta omsyn til pollinatorvenleg areal i den kommunale arealplanlegginga, til dømes gjennom tematisk kommunedelplan om naturmangfald

2.9. Hensyn til pollinatorer i kommunene

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
73. Hensynet til pollinatorer bør inngå som tema i kommunal-sektorens samarbeid med øvrig forvaltning, forskningsmiljø og næringsliv	Middels	I Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging (2019) forventer regjeringen at fylkeskommunene og kommunene legger til rette for gode leveområder for ville, pollinerende insekter gjennom planleggingen og drift av arealer.	Kommunal- og moderniseringsdepartementet, m.fl. sektorer
74. Satsing på grøntstrukturer for å ivareta eller øke biologisk mangfold på Statsbyggs eiendommer	Lang	Ett av tre satsingsområder i Statsbyggs miljøstrategi 2019-20 er lokalmiljø. Dette inkluderer blant annet satsing på grøntstrukturer mht. biologisk mangfold	Statsbygg
75. Videreføre arbeidet med kommunedelplan for naturmangfold	Middels	Pilotprosjekt er gjennomført	Miljødirektoratet. KMD involveres i dette arbeidet.
76. Arbeide videre med grønn infrastruktur ved å utvikle og tilby datagrunnlag, analyseverktøy og karttjenester, og å utvikle veiledningsmateriale	Middels	Dette vil gi brukerne informasjon om økologiske sammenhenger i landskapet, og hjelpe brukerne med å ivareta grønn infrastruktur, eller avveie behovet for å ivareta grønn infrastruktur opp mot andre arealinteresser	Miljødirektoratet

Jf pollinatorstrategien:

- Alle sektorer skal følge opp *Strategi og tiltak mot fremmede skadelige arter* fra 2007. Arbeidet med nedkjemping skal styrkast gjennom ein ny tiltaksplan.

2.10. Tiltak mot fremmede arter

Tiltak	Tidshorison	Kommentar	Ansvarlig
77. Begrense spredning og bekjempe forekomster av utvalgte fremmede arter i utvalgte områder.	Middels	Avinor utfører i dag bekjempelse av utvalgte fremmede arter i utvalgte områder. Arter og områder er prioritert etter risiko for skade på biologisk mangfold, hensyn til pollinatorer må også være en del av prioriteringsgrunnlaget	Avinor
78. Trekke inn hensynet til ville pollinatorer i vurderingen av hvilke tiltak mot fremmede skadelige organismer som skal prioriteres høyt, og i vurderingen av bruk av bekjempelsesmetodikk	Kort	Her bør man prioritere trua naturtyper med stor betydning for ville pollinatorer (jf. prosjekt trua natur, se tiltak 52)	Miljødirektoratet
79. Begrense spredning og bekjempe et utvalg fremmede skadelige arter på Statens vegvesens arealer	Lang	Dette blir gjort i dag med utgangspunkt i et utvalg arter og en risikovurdering for å true naturmangfoldet i nærheten., men det er mulig å utvide antall arter og omfang av bekjempelse/begrensing og oppfølgingen dersom dette er samfunnsøkonomisk lønnsomt.	Statens vegvesen

Jf pollinatorstrategien:

- Alle sektorer skal arbeide med å redusere bruken av kjemiske plantevernmiddel og risikoen ved bruk av slike middel i tråd med regelverk og *Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmiddel*

2.10. Bruk av kjemiske plantevernmidler.

Tiltak	Tidshorison	Kommentar	Ansvarlig
80. Redusert bruk av plantevernmidler på Avinors arealer.	Lang	Kjemiske plantevernmidler brukes til å bekjempe enkelte bestander med fremmede, skadelige arter og til vegetasjonsbekjemping på enkelte avgrensede områder der det er vanskelig å finne effektive alternativer. Det søkes etter alternativer og prosedyre for sprøytemidler for vegetasjonskontroll er utformet i henhold til Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler (2016-2020).	Avinor
81. Redusert bruk av plantevernmidler på Forsvarets arealer	Lang	Pågår. Plantevernmidler benyttes kun til bekjempelse av enkelte forekomster av fremmede arter og på vegetasjon på steder som ikke kan skjottes på annen måte	Forsvarsbygg
82. Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler på landbruksarealer	Lang	Løpende oppfølging. Det er gitt føringer om prioritering pollinatorprosjekter i 2019. Følges opp av Landbruksdirektoratet. Tildeling 2019: Pollinering i fruktdyrking - effekter av vegetasjon og plantevernmidler på pollinerende insekter, NIBIO, kr 750 000,- (treårig prosjekt)	Landbruksdirektoratet
83. Innspill til stiftelsen Miljøfyrtårn om sertifiseringskriterier for redusert bruk av plantevernmidler		Gjennomført	Landbruks- og matdepartementet
84. Redusert bruk av plantevernmidler på Statens vegvesens arealer	Lang	Pågår. Bruk av plantevernmidler følger lovverket som inkluderer risikovurderinger og benyttes derfor i mindre grad enn før. Fremdeles brukes det til bekjempelse av enkelte forekomster av fremmede arter og på vegetasjon på steder som ikke kan skjottes på annen måte.	Statens vegvesen

3. Tiltak for å gjennomføre innsatsområdet formidling.

Jf pollinatorstrategien:

- Forvaltninga skal bygge vidare på det etablerte samarbeidet innan, og med privat sektor
- Miljødirektoratet skal vurdere behovet for å nå ulike målgrupper ved å samle nettbasert informasjon og bruk av eigna kommunikasjonsplattformer.

3.1. Formidling og samarbeid.

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
85. Formidle informasjon om tiltak til reisende der det er relevant	Lang		Avinor
86. Lage eller bidra til et informasjonsark/veiledning om pollinatorvennlig revegetering av areal	Middels	Jernbanedirektoratet i samarbeid med SVV, evt. m.fl. Helst ved å bidra til utvikling av en veileder initiert av miljømyndighetene som retter seg på tvers av sektorer.	Jernbanedirektoratet
87. Tilskudd til organisasjoner som driver formidling	Lang	Årlig tildeling	Landbruks- og matdepartementet
88. Informasjon på LMDs nettside	Lang	Løpende	Landbruks- og matdepartementet
89. Oppdatere veiledning til kommunen om bruk av virkemidlene i plan- og bygningsloven for å ivareta viktige områder for pollinatorer	Kort		Miljødirektoratet. Med bistand fra KMD
90. Utvikle nettside/publikasjon med skjøtelsråd som tar hensyn til pollinerende insekter	Kort	Nettside er påbegynt. Rettet mot allmennhet og forvaltere av viktige arealer for pollinerende insekter	Miljødirektoratet
91. Tilrettelegge møteplass for utvikling og etablering av privat/offentlig samarbeid	Kort	Ved å bruke pollinatorforum.	Miljødirektoratet
92. Rapportere årlig om aktiviteter i tiltaksplanen	Lang	Miljødirektoratet lager, med innspill fra sektorene, årlig rapport til Klima- og miljødepartementet om aktiviteter i den tverrsektorielle tiltaksplanen. Pollinatorforum orienteres om innholdet i rapporten.	Miljødirektoratet i samarbeid med sektorene
93. Informere om pollinerende insekter i skog	Kort	Pollinerende insekter forbindes nok først og fremst med bier og blomsterenger, så det er behov for å øke kunnskap om skogens betydning for pollinerende insekter	Miljødirektoratet
94. Informere om betydning av lysforurensning på pollinatorer, og om mulige tiltak	Kort	Påvirkningen fra lys på pollinatorer har vært lite fremme, men det viser seg at det er en vesentlig negativ påvirkning fra lys også for pollinerende insekter som er aktive i mørket	Miljødirektoratet
95. Formidle kunnskap fra Statens vegvesen til alle som har driftskontrakt med Statens vegvesen	Lang	Bl.a. ved obligatorisk kurs i drift og vedlikehold	Statens vegvesen
96. Videreutvikle informasjon fra vegsektoren gjennom media	Middels	Ulike medier er viktige kanaler for informasjon for allmenheten. Statens vegvesen er proaktive og informerer samt svarer der vi blir spurt om det. Dette arbeidet kan videreutvikles	Statens vegvesen
97. Arrangere Statsbygg sin årlige 'Åpen dag' der flere eiendommer åpnes for allmenheten	Lang	Det fortelles om måten eiendommer driftes på. Et eks. på grønn skjøtsel er Gamlehaugen, kongefamiliens hus i Bergen, hvor det er iverksatt flere tiltak for å øke det biologiske mangfoldet	Statsbygg

98. Dele Statsbyggs erfaring med BREEAM-systemet	Kort	BREEAM er Europas ledende system for miljøsertifisering av bygninger	Statsbygg
99. Systematisk kompetanseoppbygging i miljøvennlig grønn skjøtsel i driftsteam på Statsbyggs eiendommer	Middels	Skjøtsel som fremmer rekreasjon og biologisk mangfold	Statsbygg
100. Kartleggingene som Avinor, Forsvarsbygg og Statens vegvesen gjør, tilrettelegges i nasjonale databaser	Lang	Slik at andre kan bruke de til formidling og som kunnskapsgrunnlag for utbygging, drift og vedlikehold	Avinor, Forsvarsbygg og Statens vegvesen

Jf pollinatorstrategien:

- Sektorane skal formidle kunnskap om skjøtsel av areal innan eigen sektor.

3.2. Formidling innen egen sektor.

Tiltak	Tidshorisont	Kommentar	Ansvarlig
101. Formidle kunnskap i organisasjonen. Relevant personell skal få informasjon om biologisk mangfold og hvordan man kan bevare og tilrettelegge.	Kort		Avinor
102. Formidle til driftspersonell og andre brukere på Forsvarets eiendom om hva som er anbefalt med hensyn på utsetting av bikuber/tambier (for å hindre utkonkurrering av villbier)	Kort	Påbegynt, og vil fortsette	Forsvarsbygg
103. Integre veiledning i prosjektstyringssystemet (Bane NOR)	Kort	Avhengig av at egnet informasjonsmaterieill er på plass	Jernbanedirektoratet
104. Norsk Landbruksrådgivning formidler kunnskap om gode tiltak for pollinerende insekter. Dette tydeliggjøres i tildelingsbrev for 2020	Lang	Løpende	Landbruks- og matdepartementet
105. Formidle hvordan man hensyntar pollinatorvennlige arealer i regional og kommunal arealplanlegging når dette er hensiktsmessig i de årlige nettverkssamlingene mellom KMD, fylkeskommuner, fylkesmenn m.fl.	Lang	Årlig	Kommunal- og moderniseringsdepartementet
106. Formidle kunnskap om grønnstruktur i by, blant annet fra "Byrom – en idéhåndbok".	Kort	Om hvordan kommunene kan sikre sammenhengende blå-grønne arealer i byområder ved å for eksempel utarbeide byromsstrategier, og om hvorfor dette er spesielt viktig for å sikre levevilkår for pollinatorer ved fortetting og kompakt byutvikling.	Kommunal- og moderniseringsdepartementet
107. Formidle til konsulenter og entreprenører i vegprosjekter	Lang	Prosjektoppfølgning gjennom samhandling	Statens vegvesen
108. Utarbeide læreak for vegsektoren	Middels	Uavklart. Gjentakende uønskede hendelser som har stor konsekvens for pollinatorene kan være grunnlag for læreak som kan deles med hele bransjen	Statens vegvesen